

مؤسسه استنادی و پایش علم و فناوری
جهان اسلام

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

پایگاه اطلاعاتی میراث مکتوب مؤسسه ISC: نسخه‌های خطر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پایگاه اطلاعاتی میراث مکتوب مؤسسه ISC:
نسخه‌های خطی

کلیه حقوق معنوی این اثر متعلق به مؤسسه ISC است.
هرگونه استفاده از مطالب این گزارش با ذکر منبع بلامانع است
DOR: <https://dorl.net/dor/20.1001.5.1.1402.11.3.6>

بهمین ۱۴۰۲

مؤسسه استنادی و پایش علم و فناوری
جهان اسلام

پایگاه اطلاعاتی میراث مکتوب مؤسسه ISC : نسخه‌های خطی

واحد «گنجینه میراث مکتوب» در مؤسسه ISC

مؤسسه استنادی و پایش علم و فناوری جهان اسلام (ISC) وظیفه رصد و پایش علم و فناوری کشور، منطقه، کشورهای اسلامی و جهان را بر عهده دارد. واحد «گنجینه میراث مکتوب» برای مدیریت مجموعه میراث مکتوب و نسخه‌های خطی و نیز انجام فرآیندهای دیجیتال‌سازی، مستندسازی، فهرست‌نویسی و درون‌دهی اطلاعات این منابع ارزشمند، ذیل «مدیریت توسعه و نمایه‌سازی» در معاونت پژوهشی مؤسسه ISC در سال ۱۴۰۱ راه‌اندازی و افتتاح گردید، اگرچه طراحی پایگاه میراث مکتوب در مؤسسه ISC از سال ۱۳۹۹ آغاز شد.

میراث مکتوب، میراثی از گذشته برای تمامی جوامع انسانی کنونی و آینده است و هم‌اکنون در مراکزی همچون کتابخانه‌ها، آرشیوها و موزه‌ها در سراسر جهان، نگهداری و ارائه می‌شود. میراث مکتوب، در واقع حافظه جهانی جمعی و مستند مردم جهان است که تکامل فکری جامعه بشری را در طول زمان به نمایش می‌گذارد.

نگرش برنامه حافظه جهانی آن است که میراث مستند جهان، متعلق به همه است و باید برای همیشه و به صورت کامل حفاظت و نگهداری شود و در دسترس همیشگی همگان باشد.

نسخه‌های خطی به‌عنوان بخشی از میراث مکتوب گذشتگان، نقشی بی‌بدیل در شناسایی فرهنگ، تمدن و علوم گذشتگان دارد و همواره مورد توجه پژوهشگران بوده است. در نگاه سنتی، نسخ خطی در اختیار تعداد محدودی از علما، اندیشمندان و برخی از کتابخانه‌ها و کاربران خاص آن‌ها قرار می‌گرفت و یا به‌عنوان آثار قیمتی و اصطلاحاً عتیقه در موزه‌ها به نمایش گذاشته می‌شد. در نگرش دوم ارزش این آثار به استفاده از آن‌ها توسط تاریخ‌نگاران و دانشمندان وابسته است تا منشأ تولیدات علمی جدیدی شود و پژوهشگران برای نوشتن تاریخ علم و استفاده از یافته‌های گذشتگان از آن‌ها بهره ببرند. نگرش اول بیشتر بر حفظ و نگهداری، و نگرش دوم بر استفاده و احیای نسخ خطی به‌عنوان گونه‌ای از منابع اطلاعاتی تأکید دارد. ظهور فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات و کاربرد آن در کتابخانه‌ها، مراکز آرشیوی و موزه‌ها، پشتوانه‌ای برای تقویت و تکامل نگرش دوم فراهم نمود. کتابخانه‌ها و مراکز آرشیوی دانستند که از فرصت‌های ایجادشده توسط ابزارهای فناورانه می‌توان برای مدیریت، سازماندهی، حفاظت و اشاعه اطلاعات نسخ خطی به کاربران بهره برد. یکی از مهم‌ترین فرصت‌های ایجادشده توسط فناوری‌های اطلاعاتی، ذخیره‌سازی و محافظت از میراث مکتوب گذشتگان از طریق دیجیتال‌سازی آن‌ها و طراحی کتابخانه‌های دیجیتال و پایگاه‌های اطلاعاتی به‌منظور جستجو، بازیابی و اشاعه این مجموعه است.

مؤسسه استنادی و پایش علم و فناوری جهان اسلام (ISC) نیز در راستای تحقق اهداف متعالی و انجام رسالت خود در حمایت از آموزش و پژوهش و ایجاد دسترسی به جامع‌ترین منابع اطلاعاتی و دانشی چندزبانه علمی و فنی در سطح ایران و منطقه و همچنین گزینش، تهیه و سازماندهی دانش مکتوب داخلی و منطقه‌ای در حوزه علوم و فنون در ایران، در حدود سال ۱۳۸۲ اقدام به خریداری مجموعه میکروفیش‌های نسخ خطی متعلق به کتابخانه بریتانیا نموده است.

مجموعه نسخه‌های خطی عربی کتابخانه بریتانیا در سطح جهان به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین و بهترین مجموعه‌ها در اروپا و آمریکای شمالی مشهور است. گنجینه‌های متعدد و منحصربه‌فردی که در آن موجود است و وسعت دامنه موضوعی آن، این مجموعه را به یکی از مهم‌ترین مجموعه‌های میراث مکتوب در حوزه تمدن اسلام در جهان تبدیل کرده است. این مجموعه دربردارنده میراث مکتوب ایرانی-اسلامی در ۴۰ حوزه موضوعی مختلف به زبان عربی شامل حوزه‌های کلیات (مانند دایره‌المعارف‌ها،

اصطلاح‌نامه‌ها و فرهنگ‌ها)، علوم و معارف اسلام (مانند قرآن، حدیث، فقه، کلام و الهیات)، علوم انسانی (مانند ادبیات، تاریخ و جامعه‌شناسی)، علوم و فنون (مانند طب، ریاضیات، نجوم و جغرافیا) و ... است. اهمیت این منابع و منحصر به فرد بودن آن، هم به لحاظ کمی و هم به لحاظ کیفی قابل توجه است؛ زیرا از نظر کمی، با دارا بودن بیش از چهار میلیون و پانصد هزار صفحه نسخ خطی (به صورت میکروفیش)، حجم زیادی از منابع را پوشش می‌دهد و از نظر کیفی نیز با پوشش ۴۰ موضوع متنوع، حوزه‌های مختلفی از متن قرآن مجید و معارف اسلام تا علوم غریبه را در برمی‌گیرد.

این مجموعه از میکروفیش‌ها، زمینه‌ای برای راه‌اندازی پایگاه جامع میراث مکتوب در مؤسسه استنادی و پایش علم و فناوری جهان اسلام فراهم نمود. با توجه به اهداف بلند این پروژه در ایجاد پایگاهی جامع، ضرورت ارتباط و تعامل با مجموعه‌داران نسخ خطی داخل و خارج از کشور و تهیه منابع موضوعی مشابه با همکاری ایشان مطرح می‌شود و یکی از شاخص‌های این طرح، گسترش و تسری به حوزه‌های مختلف میراث مکتوب ایرانی-اسلامی است. ضرورت تنظیم، پردازش، دسترس‌پذیری و اشاعه چنین مجموعه ارزشمندی از میکروفیش‌های مربوط به میراث مکتوب، برای متخصصان و پژوهشگران، به‌ویژه با عنایت به اهداف و چشم‌انداز مؤسسه ISC در تأمین منابع اطلاعاتی متنوع در سطح کشور و منطقه به‌ویژه در حوزه علوم و فنون، سبب ایجاد پایگاه اطلاعاتی جامعی با عنوان «پایگاه میراث مکتوب» در این مؤسسه شد. با توجه به تأکید مؤسسه ISC بر حوزه‌های علوم و فنون و به‌منظور هماهنگی و همسویی موضوعی با اهداف این مرکز و ایجاد ارزش‌افزوده علمی و اطلاعاتی برای آن، در مرحله اول سازماندهی منابع علوم و فنون در دستور کار قرار گرفت.

طراحی پایگاه میراث مکتوب در مؤسسه ISC از سال ۱۳۹۹ آغاز شد. این مجموعه ارزشمند که شامل منابع غنی علمی و فنی اصیل در حوزه‌های مختلف است، می‌تواند جایگاه مؤسسه ISC را به‌عنوان مرجعی برای دستیابی به مجموعه میراث مکتوب در سطح ایران و منطقه افزایش دهد و نقش بسزایی در توسعه دامنه فعالیت‌ها و خدمات مؤسسه و گسترش پوشش منابع اطلاعاتی آن داشته باشد. این مجموعه ارزشمند می‌تواند بستر مناسبی برای طراحی یک پایگاه اطلاعاتی به منظور دسترسی به گونه جدیدی از منابع در مؤسسه فراهم نموده و به‌عنوان مرجع مناسبی برای گروه‌های مختلف کاربران از

جمله متخصصان، دانشجویان، نسخه‌شناسان، پژوهشگران و حتی افراد عامه (کاربرد عمومی) مورد استفاده قرار گیرد. امروزه مراکز دانشگاهی و تحقیقاتی نیز به منظور تأمین بخشی از نیازهای تحقیقاتی پژوهشگران خود، به چنین منابعی نیاز دارند. این پایگاه با فراهم نمودن دسترسی برخط به متن کامل نسخ خطی می‌تواند به‌عنوان پشتوانه‌ای آموزشی و پژوهشی برای مراکز علمی نیز به ارائه خدمت بپردازد.

هم اکنون علاوه بر مجموعه میکروفیش‌های نسخ خطی عربی کتابخانه بریتانیا، تعدادی از نسخه‌های خطی دیجیتال نیز از طریق فرآیند اهدا یا مبادله در اختیار مؤسسه ISC قرار گرفته و تعدادی نیز از طریق دانلود از پایگاه‌های معتبر جهان (با دسترسی آزاد) تهیه شده است که فرآیند سازماندهی آن‌ها نیز در دستور کار قرار دارد.

میراث مکتوب و نسخه‌های خطی

نسخه‌های خطی بخش مهمی از میراث مکتوب گذشتگان است. نسخه خطی یا دست‌نویس در اصطلاح به کتاب‌های قدیمی‌ای گفته می‌شود که با دست، نوشته شده باشد و چاپی نباشد؛ اما آنچه در ادبیات فارسی «نسخه خطی» خوانده می‌شود، کتاب‌هایی است که عموماً در دوران پیش از رواج صنعت چاپ در ایران و کشورهای اسلامی تولید شده‌اند و تهیه ویرایش انتقادی و به اصطلاح «تصحیح» و تولید فهرست و فهرستگان‌های آن‌ها یکی از عرصه‌های مهم پژوهش‌های ادبی در ایران و سایر کشورهای اسلامی در سده گذشته بوده است. نسخه خطی، کتابی دست‌نوشته است که تاریخ نگارش آن مربوط به قبل از اختراع چاپ یا هم‌زمان با اختراع چاپ است. اهمیت نسخ خطی ایرانی-اسلامی در ایران و جهان به‌اندازه‌ای است که بسیاری از کتابخانه‌های معروف جهان، بخشی از مجموعه خود را به ارائه نسخه‌های دیجیتالی این منابع به‌صورت برخط اختصاص داده‌اند. جدول ۱ برخی از کتابخانه‌ها و مراکز ارائه‌دهنده نسخ خطی ایرانی-اسلامی را نمایش می‌دهد.

جدول ۱. برخی از مراکز ارائه‌دهنده نسخ خطی ایرانی - اسلامی در ایران و سایر کشورها

کتابخانه بریتانیا	سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی
کتابخانه کنگره امریکا	سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران
کتابخانه دانشگاه پرینستون	کتابخانه و موزه ملی ملک
کتابخانه مطالعات اسلامی دانشگاه مک‌گیل در کانادا	کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران
کتابخانه دانشگاه ییل (نسخ خطی پزشکی فارسی و عربی)	مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم انسانی نور (پایگاه نسخ خطی نور)
کتابخانه دیجیتال کمبریج	کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی
کتابخانه دیجیتال قطر	کتابخانه عمومی حضرت آیه الله مرعشی
کتابخانه دانشگاه میشیگان	کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه اصفهان
کتابخانه ملی فرانسه	کتابخانه مرکزی و مرکز اطلاع‌رسانی دانشگاه فردوسی مشهد

دیجیتال‌سازی نسخ خطی

دیجیتال‌سازی نسخ خطی فرآیندی است که با تبدیل نسخ خطی از شکل چاپی به الکترونیکی، به حفظ و نگهداری و همچنین سهولت دسترسی و اشاعه این منابع برای کاربران کمک می‌کند. برخلاف رویکرد سنتی به نسخ خطی که عمدتاً مسئله حفاظت و نگهداری از این منابع را مورد توجه قرار می‌داد، در رویکرد جدید و به ویژه با ظهور فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی، بحث دسترسی به این منابع و احیای آن‌ها و استفاده از آن‌ها توسط دانشمندان و پژوهشگران مطرح گردید. در رویکرد جدید، نسخ خطی می‌تواند مبنای تولید دانش جدید قرار گیرد. کتابخانه‌ها، مراکز آرشیوی، موزه‌ها و ... نیز با بهره‌گیری از ظرفیت‌های فناوری‌های جدید، اقداماتی را به منظور حفاظت، سازماندهی و افزایش دسترسی به این منابع انجام داده‌اند. طبیعتاً گام اول در ایجاد پایگاه‌های اطلاعاتی از منابع نسخ خطی و ایجاد دسترسی به متن کامل نسخ خطی، تصویربرداری و دیجیتال‌سازی این منابع با استفاده از تجهیزاتی همچون دوربین‌های دیجیتال و اسکنرهای پیشرفته با سرعت بالا است. کتابخانه‌ها با تأمین این تجهیزات و نیروی مورد نیاز و یا از طریق برون‌سپاری این گونه اقدامات به سایر مراکز مجهز، اقداماتی

را برای دیجیتال‌سازی منابع نسخ خطی انجام داده‌اند. در سایر کشورها اقداماتی به‌منظور ایجاد نظام‌های هوشمند برای دیجیتال‌سازی و پردازش تصاویر اسناد و مدارک و همچنین برای دستیابی به کیفیت بالای OCR (تشخیص کاراکتر نوری) تصاویر اسکن شده، انجام شده است. برخی از مزایای دیجیتال‌سازی منابع عبارتند از:

- دسترس‌پذیری سریع‌تر و آسان‌تر به منابع به‌ویژه منابع کمیاب و نسخ خطی؛
- امکان تکثیر و گسترش منابع و عدم محدودیت در استفاده از منابع؛
- تسهیل در اشتراک‌گذاری منابع؛
- بهره‌وری در زمان و مکان و نیز کاهش هزینه‌های نگهداری و حفاظت منابع به صورت فیزیکی؛
- امکان استفاده هم‌زمان از یک منبع توسط افراد بی‌شمار در سراسر جهان؛
- امکان بازیابی سریع‌تر و بهتر منابع مرتبط و ارتقاء مهارت‌های جستجوی افراد؛
- سهولت روزآمد نگه‌داشتن اطلاعات؛
- حفاظت از فرهنگ مکتوب کشور و عدم آسیب به نسخ فیزیکی کمیاب به دلیل مراجعات مکرر

محققان؛

- افزایش طول عمر و بقای نسخ خطی در فضای دیجیتال؛
- امکان تحقیق، تصحیح و بازسازی متون نسخ خطی و تسهیل آموزش‌های مربوط به این حوزه؛
- امکان مستندسازی اطلاعات کتابشناختی نسخه‌های خطی؛
- تسهیل در بازخوانی متون نسخ خطی و ارائه نقدها و نظرات مختلف درباره هر یک از منابع؛
- امکان انجام تحقیقات و پژوهش‌های جدید با استفاده از میراث مکتوب اصیل و غنی.

حوزه‌های موضوعی موجود در مجموعه میکروفیش‌های کتابخانه بریتانیا

نسخه‌های خطی عربی کتابخانه بریتانیا مطابق با نظم مجموعه میکروفیش‌ها به ۱۸ رده موضوعی کلی (A-R) تقسیم‌بندی شده است. رده‌های موضوعی اصلی همراه با شاخه‌های فرعی آن‌ها در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲. راهنمای موضوعی نسخ خطی عربی در کتابخانه بریتانیا

رده	حوزه موضوعی	رده	حوزه موضوعی	رده	حوزه موضوعی
A1	قرآن	E.	عرفان و زهد	M.1	علوم و فنون: دایره‌المعارف‌ها
A2	قرآن: قرائت و حفظ	F.	عبادات و مواعظ	M.2	علوم و فنون: علوم غریبه
A3	قرآن: تفسیر	G.	فلسفه	M.3	علوم و فنون: طب (پزشکی)
A4	معانی و بیان قرآنی	H.	اخلاق و سیاست	M.4	علوم و فنون: ریاضیات
B.	حدیث	I.1	سرگذشت‌نامه: حضرت محمد (ص)	M.5	علوم و فنون: هیئت و نجوم
C.	کلام	I.2	سرگذشت‌نامه: عمومی	M.6	علوم و فنون: جغرافیا
D.1	فقه: اصول	J.	تاریخ	M.7	علوم و فنون: آثار متفرقه
D.2a	فقه: فروع - [شیعی]	K.1	زبان: گرامر	N.	معانی و بیان فرق [ضالّه] بابی/ بهایی
D.2b	فقه: فروع - مالکی	K.2	زبان: فرهنگ‌نامه نویسی و زبانشناسی	O.	معانی و بیان فرقه دروزی
D.2c	فقه: فروع - شافعی	K.3	زبان: معانی و بیان و عروض	P.	معانی و بیان [انجیل] مسیحی
D.2d	فقه: فروع - حنبلی	L.1	ادبیات: شعر	Q.	معانی و بیان [تورات] یهودی
D.2e	فقه: فروع - [حنفی]	L.2	ادبیات: نثر	R.	معانی و بیان متفرقه
D3	فقه: [قوانین] ارث	L.3	ادبیات: منتخبات و جُنگ‌ها		
D.4	فقه: مسائل متفرقه	L.4	ادبیات: جنسی (شهوایی)		

در این مجموعه، به‌طور کلی حدود ۱۴۰۰۰ عنوان نسخه خطی در حوزه‌های «قرآن، علوم و معارف اسلام»، «علوم انسانی»، «علوم و فنون»، «ادیان، مذاهب و فرق»، «تکمله‌ها» و ... وجود دارد. این مجموعه شامل بیش از ۴۵ هزار میکروفیش است که مشتمل بر حدود ۲ میلیون و ۲۵۰ هزار فریم و به‌عبارت‌دیگر، حدود ۴ میلیون و ۵۰۰ هزار صفحه نسخه خطی است.

از میان رده‌های موضوعی ارائه شده در جدول ۲ با توجه به چشم‌انداز و اهداف مؤسسه که تأکید آن بر حوزه‌های علوم و فنون است، در مرحله اول، کلیه آثار مربوط به رده‌های M1 تا M7 (علوم و فنون/ Arts & Sciences) شامل دایره‌المعارف‌ها، علوم غریبه، طب/پزشکی، ریاضیات، هیئت/نجوم، جغرافیا

و آثار متفرقه به منظور طراحی پایگاه جامع میراث مکتوب در نظر گرفته شد. در مرحله دوم، سایر حوزه‌های موضوعی در حال سازماندهی و درون‌دهی در پایگاه میراث مکتوب است.

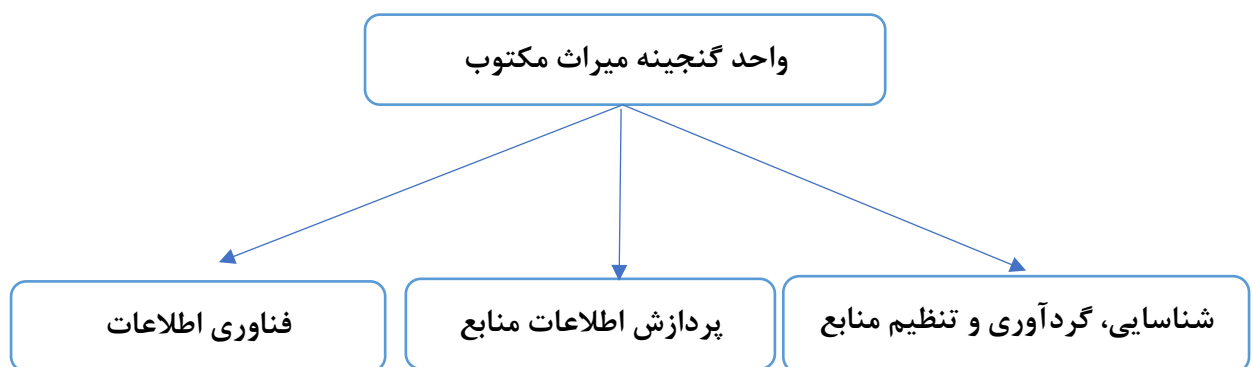
شاکله واحد «گنجینه میراث مکتوب» مؤسسه ISC

شاکله واحد «گنجینه میراث مکتوب» شامل بخش‌های اجرایی زیر است (شکل ۱):

الف) بخش شناسایی، گردآوری و تنظیم منابع: منابع اولیه این بخش شامل مجموعه میکروفیش‌های تهیه شده از کتابخانه بریتانیا است. البته مجموعه‌های اهدا یا مبادله شده نیز گردآوری می‌شود.

ب) بخش پردازش اطلاعات منابع: شامل ارزیابی و سازماندهی منابع که در این بخش، منابع دیجیتال نسخ خطی پردازش می‌شود و عناصر فراداده‌ای استاندارد جهت توصیف و بازنمون نسخ خطی، شناسایی و سازماندهی می‌گردد.

ج) بخش فناوری اطلاعات: به‌طور کلی فراهم‌آوری زیرساخت‌های لازم نرم‌افزاری، سخت‌افزاری، شبکه، ذخیره‌سازی داده‌ها، پشتیبان‌گیری و امنیت داده‌ها و ایجاد سطوح دسترسی بر عهده این بخش است.

شکل ۱. بخش‌های اجرایی واحد «گنجینه میراث مکتوب»

فرآیند طراحی پایگاه میراث مکتوب

همان طور که پیش‌تر ذکر گردید، طراحی پایگاه میراث مکتوب از سال ۱۳۹۹ آغاز شد. مراحل طراحی پایگاه میراث مکتوب در شکل ۲ ارائه شده است:

شکل ۲. مراحل طراحی پایگاه میراث مکتوب

در ادامه، روند طراحی پایگاه در هر مرحله توضیح داده می‌شود.

الف) شناسایی و سازماندهی میکروفیش‌های نسخ خطی

به منظور ایجاد پایگاه جامع میراث مکتوب، اولین مرحله شامل شناسایی، حفظ و سازماندهی میکروفیش‌های نسخ خطی عربی کتابخانه بریتانیا بود. در این مرحله با استفاده از «راهنمای موضوعی نسخ خطی عربی در کتابخانه بریتانیا»^۱ در ابتدا تمام میکروفیش‌ها به ترتیب شماره فیش و سپس به صورت موضوعی (شامل پزشکی، نجوم، دایره‌المعارف‌ها، علوم غریبه و ...) تنظیم گردید و فیش‌های

^۱ British Library. Oriental and India Office Collections, Baker, C. F., Stocks, P. (2001). *Subject-guide to the Arabic manuscripts in the British Library*. London: The Library.

مربوط به هر نسخه خطی درون پاکت مخصوص آن قرار گرفت. پس از مستندسازی میکروفیش‌ها و ثبت اطلاعات آن‌ها بر روی پاکت‌ها و نیز در فایل اکسل، پاکت‌های تهیه‌شده در جعبه‌های مخصوص مرتب شد و به‌منظور حفظ و نگهداری از آن‌ها، اقداماتی در زمینه قفسه‌بندی و بایگانی میکروفیش‌ها صورت گرفت. شکل‌های ۳ تا ۵ تصاویری از بخش آرشیو میکروفیش‌ها را نمایش می‌دهد.

شکل ۳. بخش آرشیو میکروفیش‌ها

شکل ۴. نمونه میکروفیش‌های مرتب شده

شکل ۵. بایگانی میکروفیش‌ها

ب) شناسایی عناصر فراداده‌ای برای توصیف نسخ خطی

به منظور طراحی پایگاه میراث مکتوب، عناصر فراداده‌ای موردنیاز برای توصیف و بازنمون اطلاعات کتابشناختی نسخ خطی شناسایی شد. این فرآیند طی یک فعالیت پژوهشی با ترکیبی از سه روش انجام گرفت:

- ۱) بررسی پژوهش‌های انجام‌شده در این حوزه به‌ویژه پایان‌نامه‌هایی که به‌صورت جامع به شناسایی ویژگی‌های نسخ خطی و پیشنهاد عناصر فراداده‌ای مربوطه پرداخته‌اند؛
- ۲) بررسی پایگاه‌های نسخ خطی موجود در داخل و خارج از کشور (مانند کتابخانه دیجیتال آستان قدس رضوی، کتابخانه و موزه ملی ملک، کتابخانه دیجیتال کتابخانه ملی ایران، کتابخانه بریتانیا، کتابخانه کنگره و ...) و مشورت با صاحب‌نظران و فهرست‌نویسان نسخ خطی در این مراکز؛
- ۳) بررسی و تحلیل نیازها، چشم‌انداز و سیاست‌های مؤسسه ISC در ایجاد پایگاه میراث مکتوب.

در شناسایی فیلدها تلاش بر این بود که جامعیت لازم و همچنین ارزش محتوایی آن‌ها از نظر سطح اطلاعاتی که در اختیار کاربران قرار می‌دهند، لحاظ شود. در جدول ۳ فهرست عناصر فراداده‌ای تعریف شده برای پایگاه میراث مکتوب به تفکیک سربرگ‌های ارائه شده در پایگاه، نمایش داده شده است. فهرست کامل این فیلدها همراه با فیلدهای فرعی آن‌ها و شیوه ورود اطلاعات نسخ خطی در آن‌ها، در قالب دستنامه‌ای تدوین شده است.

جدول ۳. فهرست عناصر فراداده‌ای تعریف شده برای پایگاه میراث مکتوب

نام فیلد	سربرگ	نام فیلد	سربرگ
- عربی - فارسی - انگلیسی - سایر	سربرگ زبان نسخه	- شماره فیش	سربرگ موجودی
- معرفی نسخه - یادداشت کلی - یادداشت مندرجات - یادداشت خلاصه - یادداشت های نسخه های مرتبط - یادداشت بازتکثیر	سربرگ یادداشت‌ها	- عنوان قراردادی - عنوان - عنوان به زبان دیگر - عنوان برابر - عنوان تهیه شده توسط فهرست‌نویس - آوانگاری عنوان	سربرگ عنوان
- افتادگی متن - مدخل - آغاز - انجام - انجامه - اضافه تعلیقات	سربرگ ساختار محتوا	- نام مؤلف (تاریخ تولد و وفات) - نام مؤلف به زبان دیگر - آوانگاری نام مؤلف - تاریخ تألیف - سال تألیف - مکان تألیف	سربرگ تألیف
- نوع سرشناسه - نقش - سایر سرشناسه‌ها - پدیدآور - تاریخ تولد/ وفات	سربرگ شناسه‌های افزوده	- نام کاتب (تاریخ تولد و وفات) - نام کاتب به زبان دیگر - آوانگاری نام کاتب - تاریخ کتابت - شروع کتابت - پایان کتابت - سال کتابت	سربرگ کتابت و نونویسی

نام فیلد	سربرگ	نام فیلد	سربرگ
		<ul style="list-style-type: none"> - مکان کتابت - نام کاتب نونویس (تاریخ تولد و وفات) - نام کاتب نونویس به زبان دیگر - آوانگاری نام کاتب نونویس - تایخ نونویسی - شروع نونویسی - پایان نونویسی - سال نونویسی - مکان نونویسی 	
<ul style="list-style-type: none"> - مجموعه‌ها - شماره مدرک در مجموعه - کد مرجع 	سربرگ مجموعه‌ها	<ul style="list-style-type: none"> - نام مترجم (تاریخ تولد و وفات) - نام مترجم به زبان دیگر - آوانگاری نام مترجم - تاریخ ترجمه - سال ترجمه - مکان ترجمه 	سربرگ ترجمه
<ul style="list-style-type: none"> - فهرستگان نسخه های خطی ایران (فنخا) - میراث مکتوب علوم و فنون در تمدن اسلامی - فهرست کتب خطی کتابخانه آستان قدس رضوی - نرم‌افزار کتابخانه جامع طب ۱.۵ - نرم‌افزار تراجم و کتابشناسی ۳ - ندارد - سایر 	سربرگ منبع/ منابع فهرست‌نویسی	<ul style="list-style-type: none"> - رده موضوعی - اصطلاحات موضوعی - سرعنوان‌های موضوعی - شماره رده‌بندی دیویی - شماره رده‌بندی کنگره 	سربرگ موضوع
<ul style="list-style-type: none"> - میکروفیش - میکروفیلیم - نسخه عکسی - نسخه الکترونیکی - DVD - CD 	سربرگ اشیای مرتبط	<ul style="list-style-type: none"> - مالک حقوقی (خریداری نسخه دیجیتال) - اهدا - مبادله - وقف 	سربرگ حقوق نسخه
<ul style="list-style-type: none"> - استناد به این نسخه 	سربرگ استناد	<ul style="list-style-type: none"> - تک‌متنی - مجموعه 	سربرگ نوع نسخه

نام فیلد	سربرگ	نام فیلد	سربرگ
		<ul style="list-style-type: none"> - مجموعه‌ای از - بخشی از مجموعه 	
<ul style="list-style-type: none"> - نوع فایل Image/jpg text/pdf Image/tif Image/png - فایل دیجیتال (رایگان) 	سربرگ فایل	<ul style="list-style-type: none"> - قطع کتاب - تعداد صفحات - رکابه - تعداد فیش - کیفیت خط (خوانا، نیمه خوانا، ناخوانا، متفاوت (مجموعه)) - نوع خط (ثلث، نستعلیق، نسخ، کوفی، کوفی مغربی، ...) - تعداد سطر - وضعیت متن (کامل، ناقص، متفاوت (مجموعه)) - توضیحات نقص نسخه - تذهیب (کتیبه، شمسه، ترنج، سرلوحه، کمند، ندارد، سایر) - حاشیه - شکل مهر - سجع مهر - محل مهر 	سربرگ مشخصات ظاهری

ج) شناسایی نرم‌افزار مناسب و طراحی فرم ورود اطلاعات نسخ خطی در پایگاه ISC

اگرچه برای ایجاد انسجام و یکپارچگی با سایر پایگاه‌های اطلاعاتی مؤسسه، استفاده از سامانه ثنا برای طراحی پایگاه میراث مکتوب در اولویت قرار داشت، ولی برای اطمینان از انتخاب نرم‌افزار مناسب، در این مرحله نیاز بود که نیازسنجی و امکان‌سنجی برای تعیین نرم‌افزاری متناسب با انتظارات سازمان انجام شود. در این راستا ابتدا طراحی رکوردهای نسخ خطی مبتنی بر فیلدها و عناصر فراداده‌ای

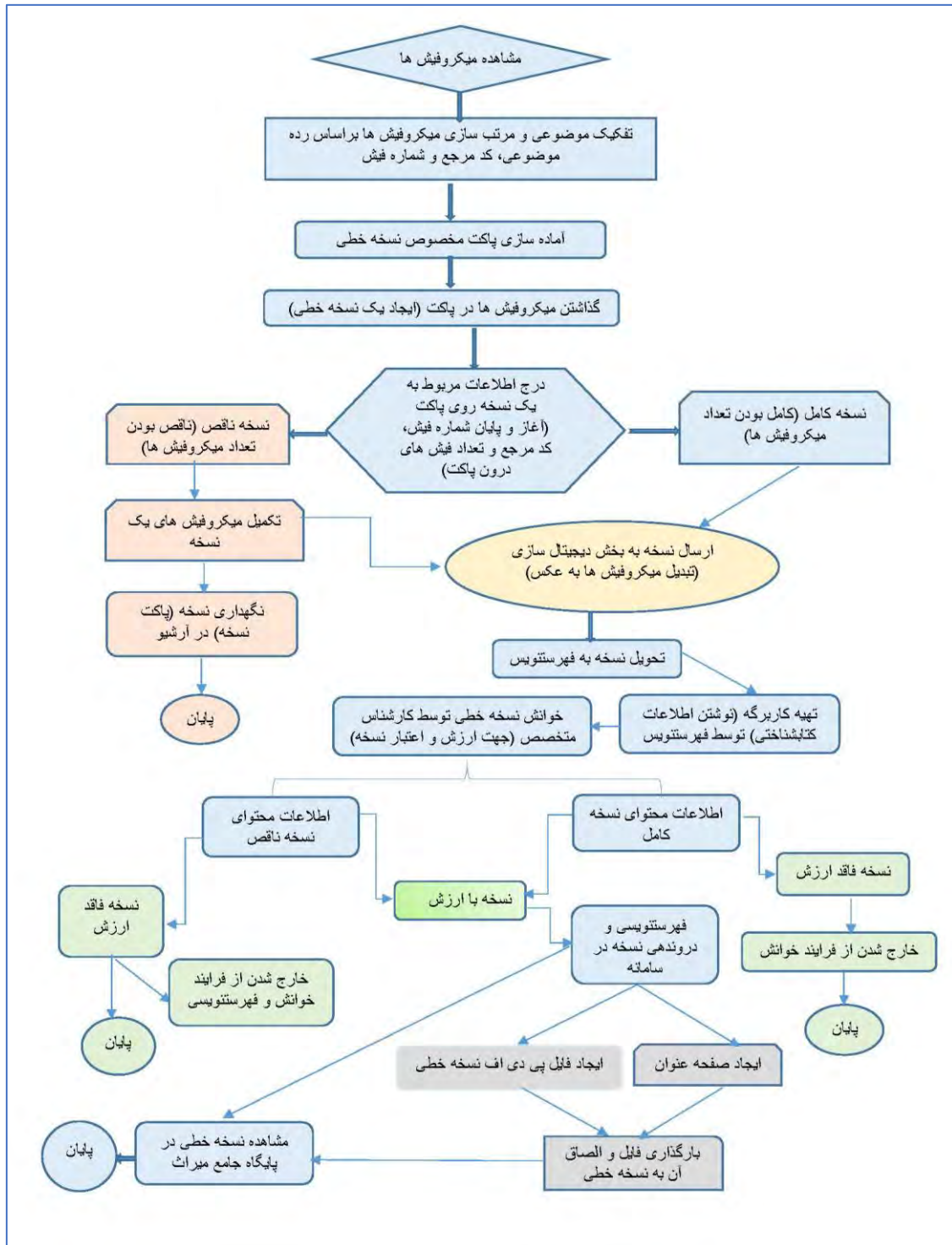
شناسایی شده در دستور کار قرار گرفت و فرم اولیه ورود داده‌های نسخ خطی در سامانه ثنا، طی رایزنی‌های مداوم با بخش IT به صورت پایلوت طراحی و عملیاتی شد. در نهایت، پس از آزمودن فیلدها و اصلاح و بهینه‌سازی مداوم فرم ورود اطلاعات و همچنین بررسی نحوه دسترسی و جستجو و نمایش نتایج، استفاده از سامانه ثنا برای طراحی پایگاه میراث مکتوب مورد توافق قرار گرفت. شکل ۶ تصویری از فرم ایجاد شده برای ورود اطلاعات نسخ خطی را نشان می‌دهد.

شکل ۶. تصویری از فرم ایجاد شده برای ورود اطلاعات نسخ خطی در پایگاه میراث مکتوب

د) دیجیتال سازی مجموعه میکروفیش‌ها

شناسایی دقیق محتوای نسخ خطی و خوانش اطلاعات میکروفیش‌ها و همچنین حفاظت از میکروفیش‌ها و ایجاد دسترسی به متن کامل نسخ خطی برای کاربران، مستلزم تصویربرداری و دیجیتال سازی میکروفیش‌ها و تبدیل آن‌ها به فرمت‌های تصویری و فایل PDF است. ایجاد مجموعه‌ای آرشیوی از فایل‌های دیجیتال نسخ خطی کتابخانه بریتانیا، سبب دسترس پذیری جامعه علمی کشور به نسخه‌های خطی و زمینه‌ساز احیای میراث مکتوب می‌گردد. شکل ۷ نمایی از فرآیند آماده‌سازی و دیجیتال سازی میکروفیش‌ها در مؤسسه ISC را نشان می‌دهد.

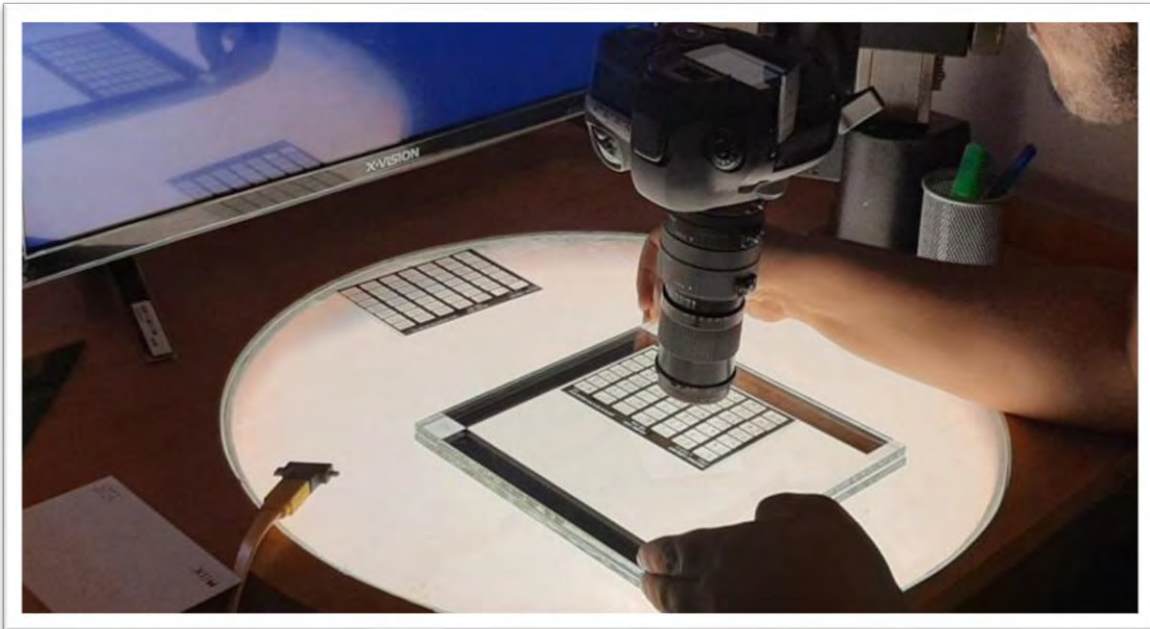
شکل ۷. فرآیند آماده‌سازی و دیجیتال‌سازی میکروفیش‌های نسخ خطی در مؤسسه ISC

مؤسسه ISC طی دو مرحله اقدام به دیجیتال‌سازی میکروفیش‌های نسخ خطی کتابخانه بریتانیا

نموده است:

۱. دیجیتال‌سازی از طریق برون‌سپاری (توسط مؤسسه «گنجینه میراث اسلامی» اصفهان)

این مرحله در گام اول به‌صورت برون‌سپاری و با همکاری مؤسسه «گنجینه میراث اسلامی» اصفهان به‌عنوان یکی از مؤسسات صاحب‌نظر و متخصص در این حوزه و با استفاده از دستگاه‌های خاص تبدیل میکروفیش انجام شد. در این مرحله حدود ۹۰۰۰ میکروفیش نسخ خطی در حوزه‌های پزشکی، نجوم، ریاضیات، جغرافیا، علوم غریبه، دایره‌المعارف، جُنک (چندموضوعی)، حدیث و کلام دیجیتال‌سازی شد. شکل‌های ۸ و ۹ بخش‌هایی از فرآیند دیجیتال‌سازی و ویرایش تصاویر نسخ خطی را در مؤسسه «گنجینه میراث اسلامی» اصفهان نمایش می‌دهد.

شکل ۸. فرآیند دیجیتال‌سازی نسخ خطی در مؤسسه «گنجینه میراث اسلامی»

شکل ۹. ویرایش تصاویر دیجیتالی نسخ خطی در مؤسسه «گنجینه میراث اسلامی»

در این مرحله، پس از دریافت میکروفیش‌ها و تصاویر آن‌ها از مؤسسه گنجینه میراث اسلامی، فرآیند آماده‌سازی، سازماندهی و نام‌گذاری فایل‌های تصویری و تبدیل آنها به فایل PDF، توسط کارشناسان مؤسسه ISC انجام گردید و در نهایت، فایل‌های دیجیتال نسخ خطی جهت استفاده کاربران در پایگاه، دروندهی شد.

۲. دیجیتال‌سازی به صورت درون سازمانی و با استفاده از دستگاه SL1000 Q RFC

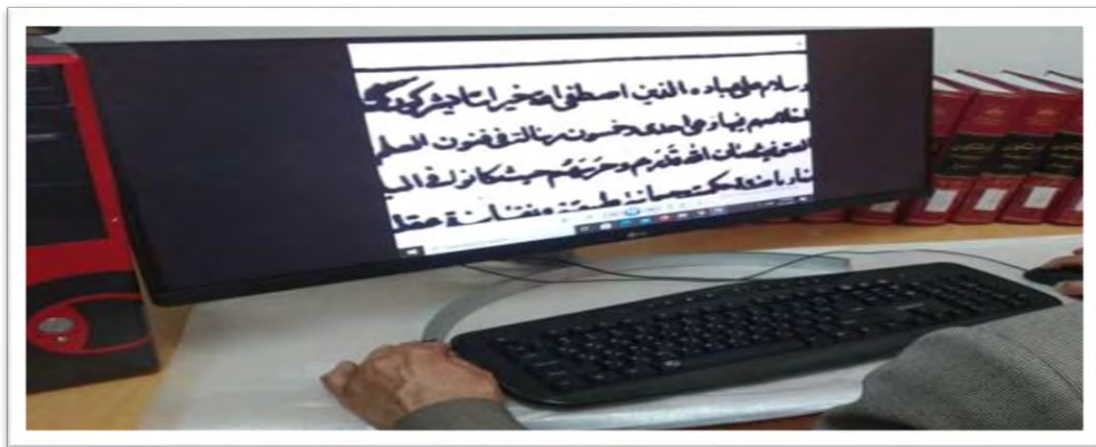
پس از اتمام گام اول و تصویربرداری حدود ۹۰۰۰ میکروفیش نسخ خطی در مؤسسه «گنجینه میراث اسلامی» و همچنین آشنایی کارشناسان مؤسسه با روند دیجیتال‌سازی، پس از بررسی‌های انجام‌شده در مورد شرکت‌های ارائه‌دهنده تجهیزات و دستگاه‌های دیجیتال‌سازی میکروفیش‌ها، فرآیند خرید دستگاه SL1000 Q RFC در دستور کار قرار گرفت. شکل ۱۰ تصویری از این دستگاه را نشان می‌دهد.

شکل ۱۰. تصویری از دستگاه SL1000 Q RFC

ه) مستندسازی و فهرست‌نویسی نسخ خطی

فهرست‌نویسی نسخ خطی در مؤسسه ISC با حوزه پزشکی آغاز شد و این فرآیند در مورد سایر حوزه‌ها (شامل نجوم، ریاضیات، علوم غریبه و ...) ادامه یافت. در این مرحله، ابتدا اطلاعات فهرست‌نویسی هر نسخه خطی بر روی کاربرگه مخصوص آن ثبت گردید تا برای مرحله بعد (ورود اطلاعات در پایگاه) آماده باشد. شکل ۱۱ تصویری از فرآیند خوانش نسخ خطی را نمایش می‌دهد.

شکل ۱۱. فرآیند خوانش نسخ خطی

در این مرحله اقدامات زیر انجام شد:

- (۱) فهرست‌نویسی بنیادی نسخ خطی با استفاده از منابع فهرست‌نویسی و منابع مرجع؛
- (۲) مستندسازی اطلاعات نسخ خطی با استفاده از فهرس و منابع مرجع؛ شامل:
 - تطبیق نسخ خطی با فهرس موجود؛
 - تطبیق نسخه‌ها با نسخ سایر مراکز (از نظر تاریخ کتابت، ویژگی‌های ظاهری و ...)
 - تکمیل اطلاعات نسخ خطی با استفاده از فهرس و منابع مرجع؛
 - کنترل منبع فهرست شده با سایر پایگاه‌های نسخ خطی (مرکز اسناد و کتابخانه ملی ایران، کتابخانه مجلس شورای اسلامی، کتابخانه آستان قدس رضوی، کتابخانه دانشگاه تهران و ...)، و جستجو در وب (در صورت نیاز) جهت استانداردسازی اطلاعات فهرست‌نویسی؛
- (۳) جستجو و گردآوری منابع و مؤلفان مرتبط با نسخ خطی در وب، به‌منظور شناسایی اطلاعات فهرست‌نویسی نسخ خطی: در این مرحله، اطلاعات مربوط به تعدادی از مؤلفان نسخ خطی (شامل زندگینامه، مجموعه آثار و ...) با توجه به اهمیت آن‌ها، از منابع معتبر وب، گردآوری و ثبت شد.
- (۴) رفع نواقص اطلاعات فهرست‌نویسی نسخ خطی: شامل تکمیل اطلاعات مربوط به مؤلف، کاتب، عنوان، موضوع، سال کتابت، نوع خط و ... در مواردی که این اطلاعات در فهرس و منابع مرجع، یافت نشده است.
- (۵) خرید منابع فهرست‌نویسی: یکی از ملزومات طراحی پایگاه میراث مکتوب، خرید منابع فهرست‌نویسی به‌منظور مستندسازی اطلاعات نسخ خطی بود. به این منظور دوره ۲۷ جلدی میراث مکتوب علوم و فنون در تمدن اسلامی، دوره ۴۵ جلدی فهرستگان نسخه‌های خطی ایران (فنخا)، کتاب‌های «اطلس خط» و «تعلیم خط»، دوره ۸ جلدی «تاریخ علم در فرهنگ و تمدن اسلام و ایران»، و همچنین چند نرم‌افزار تخصصی کتابشناسی و نسخه‌شناسی (از مؤسسه نور) مانند «کتابخانه جامع طب»، «تراجم و کتابشناسی ۳» و ... خریداری شد.
- (۶) شناسایی منابع برای اختصاص اصطلاحات موضوعی به نسخ خطی: در این مرحله به‌منظور اختصاص اصطلاحات موضوعی به نسخ خطی، منابع مستندسازی مربوطه شناسایی گردید.

و) ورود اطلاعات نسخ خطی در پایگاه میراث مکتوب و بارگذاری فایل‌ها

برخی از اقدامات انجام‌شده در این مرحله عبارتند از:

۱) یکپارچه‌سازی و تبدیل تصاویر دیجیتالی دریافتی از مؤسسه «گنجینه میراث اسلامی» به

فایل‌های PDF؛

۲) طراحی صفحه عنوان برای الصاق به فایل‌های نسخ خطی؛

۳) فرآیند سایه‌گذاری (واترمارک) بر روی صفحات نسخ خطی با آرم مؤسسه ISC به منظور صیانت

از حقوق معنوی نسخ خطی.

ز) ارزیابی و ویرایش اطلاعات واردشده در پایگاه میراث مکتوب

یکی دیگر از اقدامات مهم در فرآیند طراحی پایگاه، ارزیابی، خطایابی و ویرایش و اصلاح اطلاعات

واردشده در پایگاه است. ایجاد برخی اشکالات نگارشی، املائی یا محتوایی در مرحله ورود اطلاعات

به‌خصوص با توجه به ویژگی‌های خاص نسخ خطی امری بدیهی است و حتی در برخی موارد، نیاز به

بهینه‌سازی یا تعدیل و تغییر برخی فیلدها متناسب با نیازهای کاربران احساس می‌شود. بنابراین به‌منظور

رفع خطاها و افزایش صحت، دقت و کیفیت اطلاعات ارائه شده در پایگاه، نیاز است که به‌صورت دوره‌ای

به ارزیابی و ویرایش اطلاعات آن پرداخته شود.

دستاوردهای واحد «گنجینه میراث مکتوب»

برخی از نتایج و دستاوردهای واحد «گنجینه میراث مکتوب» عبارتند از:

الف) تهیه «دستنامه ورود اطلاعات نسخ خطی در پایگاه میراث مکتوب»

یکی از برون‌دادهای واحد «گنجینه میراث مکتوب»، تهیه دستنامه ورود اطلاعات نسخ خطی در

این پایگاه است. از آنجایی که در طراحی پایگاه نسخ خطی با گونه جدیدی از منابع مواجه هستیم،

طبیعتاً یکی از وظایف بخش نسخ خطی، انتقال دانش و تجربیات حاصل از طراحی این پایگاه به همکارانی

است که در آینده، این مسئولیت را بر عهده خواهند داشت. در این راستا دستنامه های تدوین گردید و نحوه ورود اطلاعات نسخ خطی در فیلهای مختلف پایگاه به صورت تصویری آموزش داده شد.

ب) ایجاد بانک اطلاعاتی برای نسخ خطی موجود در مؤسسه ISC

یکی دیگر از دستاوردهای واحد «گنجینه میراث مکتوب»، ایجاد بانک اطلاعاتی برای نسخ خطی موجود در مؤسسه ISC از طریق ثبت اطلاعات فهرست نویسی نسخ خطی در فایل های اکسل است. فایل های ایجاد شده، شامل «بانک اطلاعات مؤلفان نسخ خطی»، «بانک اطلاعات عناوین نسخ خطی» (با دسته بندی موضوعی در صفحات اکسل) و «بانک اطلاعات جامع فهرست نویسی نسخ خطی» است. شکل ۱۲ تصویری از فایل های تهیه شده را نمایش می دهد.

ردیف	عنوان نسخه	زنگنه عنوان	مؤلف	آرنگری مؤلف	کتاب	شماره قفسه	تعداد قفسه	کد مرجع	مترجم
1	طب (رساله فی -) (رساله الطبیه)		مهذب الدین، احمد بن عبدالرحمان					DELHI ARABIC 934/d	
2	حاشیه شرح کتاب فی علم الطب		ناشناخته					DELHI ARABIC 1573/a	
3	المختصر فی صنایع الطبیه القانونیه		ناشناخته					DELHI ARABIC 1684	
4	الرساله الذهبیه طب الریه الذهبیه الطبیه الرساله منذهب		ar-r-ud dāhabīyya= tibb-ur rida		ali ebn-e musa, emam-e hasto			DELHI ARABIC 1686/a	
5	من لا یحضره الطبیب= طب الفقراء		man la-yahdur-u-hu-t tabib= tib		razi, mohammad ebn-e zakariyi			DELHI ARABIC 1709	
6	کتابه ترکیبه شامل چنانچه نسخه کوفه ای		ناشناخته					REG 16 B XXI/1	1
7	کتابه ترکیبه شامل چنانچه نسخه کوفه ای		ناشناخته					ARUNDEL OR 5	1
8	طب اللیل العیون و البیات		جالینوس، 129-199م		jalinus (129-199)			ARUNDEL OR 10/3	1
9	یساقوی فی طب		mq-tun fi-l fasd		ebn-e telmitz, hebat-o-llah-e-br			ARUNDEL OR 10/7	1
10	مقاله فی التصد		taqwim al-sihha bi-al-asbab-al sitta		ebn- butlan, moxtar-e-br			ADD ۳۶۷۶	1
11	تقریم الصغه بالاسباب السنه		Zād al-masār fi 'ilāj al-bawāsir		Qawsūni, Muhammad ibn Muḥi			ADD ۵۹۲۷/۲-۳	1
12	زاد المسیر فی علاج البواسیر		al- fusul= fusul-i buqrat		boqrat (-۴۶۰-۳۷۷)			ADD ۶۹۰۳	1
13	لفصول= فصول بقرط		فقد اطلاعات است						1
14	فصل اول فی الطب		فقد اطلاعات است						1
15	تقریم الصغه بالاسباب السنه		iqbal'us Sal'r		qosta ben luqa (۹۱۲-۸۱۰)			ADD ۷۵۲۷/۲	1
16	تقریم الصغه بالاسباب السنه		iqbal'us Sal'r		qosta ben luqa (۹۱۲-۸۱۰)			ADD ۷۵۲۷/۳	1
17	رحمه فی الطب و الحکمه		سنوسی، محمد بن علی		sanusi, mohammad ebn-e yusc			ADD ۹۵۹۹/۶	1
18	ایران ما نطقه کلمه خیر البریه من غامض اسرار الصنایع الطبیه		سنوسی، محمد بن یوسف، ۸۲۲-۸۹۵هـ.ق.		sanusi, mohammad ebn-e yusc			ADD ۹۶۲۷/۱	1
19	ایران ما نطقه کلمه خیر البریه من غامض اسرار الصنایع الطبیه		سنوسی، محمد بن یوسف، ۸۲۲-۸۹۵هـ.ق.		sanusi, mohammad ebn-e yusc			ADD ۹۶۸۱/۱	1
20	مفصل الصغه (رساله فی ...)		ابن سینا، حسین بن عبدالله، ۹۲۷-۴۱۸هـ.ق.		ibn sina, al-husayn ibn 'abd all			ADD 16839/12	1
21	محتاج الطب (مختصر)		ناشناخته					OR ۲۶۰۱/۱	1
22	الزیاد الصالح (الانس و الامداد)		al-irsad li-maSalih-il-anfus wa-		ebn-e jami', esma'il-e-bne heb			OR ۲۶۰۱/۲	1
23	تقریم الصغه بالاسباب السنه		taqwim-us sihha bi-l-asbab-al sitta		ebn-e butlan, moxtar-e-bne hai			OR ۱۷۹۲/۱	1
24	طب (ارجوزه)		ابن سینا، حسین بن عبدالله، ۹۲۷-۴۱۸هـ.ق.		ibn sina, al-husayn ibn 'abd all			OR ۲۶۹۱/۱	1
25	منتخب الشهبان		ناشناخته					OR ۲۷۷۶/۲	1
26	فصله المرض= اغذیه المرض= التحیيات		at'amat-ul marda= agdijyat-ul m		Samarqandi, Mohammad ebn-e			OR ۲۷۱۹/۱	1
27	مجموعه (توشکی) (شامل "کتابه القلیه (رساله فی ...)" و "حک"		majmu'e					OR 5719/2-3	1
28	نسخه خطی پزشکی		daf-ul madar-il kulliyah 'an-il ab		ibn sina, al-husayn ibn 'abd all			OR ۳۱۲۰/۲	1
29	نسخه خطی پزشکی		haqul-in- usra-rat tibha al-burdi		sanari, masoud-e-bne moham			OR ۳۱۳۱/۲	1

شکل ۱۲. بانک اطلاعات جامع فهرست نویسی نسخ خطی

ج) آموزش فهرست نویسی نسخ خطی توسط مشاور و کارشناس این حوزه

یکی از دستاوردهای واحد «گنجینه میراث مکتوب»، آموزش شیوه نسخه خوانی و فهرست نویسی نسخ خطی برای کارشناسان مؤسسه بود که سبب تولید دانش جدید و تربیت نیروهای مجرب در این حوزه

گردید.

د) برگزاری کارگاه‌های آموزشی

- برگزاری کارگاه «شناسایی، سازماندهی و دسترس‌پذیری منابع میراث مکتوب (نسخ خطی)» در سال ۱۴۰۰؛

- برگزاری کارگاه آموزشی «آشنایی با انواع خط در نسخ خطی» در سال ۱۴۰۰؛

- برگزاری کارگاه آموزشی «تأملی بر مستندسازی و تحلیل اطلاعات نسخ خطی» در سال ۱۴۰۱.

ه) افزایش تعامل با سایر مراکز نسخ خطی در کشور و ایجاد زمینه‌های همکاری در حوزه نسخ

خطی

یکی از دستاوردهای مهم واحد «گنجینه میراث مکتوب» ایجاد زمینه‌های تعامل با سایر مراکز نسخ خطی در کشور و بازدید از این مراکز بود که به‌منظور آشنایی با فعالیت‌های این سازمان‌ها در خصوص فهرست‌نویسی نسخ خطی و همچنین مذاکره در زمینه تکمیل منابع نسخ خطی موجود در مؤسسه ISC و تجمیع منابع انجام شد. با توجه به انجام فرآیند دیجیتال‌سازی میکروفیش‌ها در مؤسسه «گنجینه میراث اسلامی» اصفهان که خود یکی از مراکز مهم نسخ خطی است، بخشی از این بازدیدها طبیعتاً به مؤسسه «گنجینه میراث اسلامی» اختصاص یافت. علاوه بر این، در این مدت بازدید از «کتابخانه و مرکز اسناد آستان قدس رضوی»، «مرکز اسناد و کتابخانه ملی ایران (بخش مخطوطات و نشریات)»، «کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران (بخش اسناد و نشریات)»، «پژوهشکده تاریخ علم دانشگاه تهران»، «مرکز تحقیقات قرآن، حدیث و طب» و ... انجام شد و سعی گردید تا ارتباط با این مراکز به‌منظور اقدامات مشترک بعدی به‌ویژه در زمینه سازماندهی و تکمیل منابع نسخ خطی تداوم یابد و زمینه‌های همکاری‌های بیشتر فراهم شود.

راهنمای تصویری جستجو در پایگاه میراث مکتوب مؤسسه ISC

دسترسی به پایگاه میراث مکتوب با دو روش زیر امکان پذیر است:

روش اول:

وارد تارنمای پایگاه میراث مکتوب به آدرس <https://manuscript.isc.ac> شوید (شکل ۱۳).

شکل ۱۳. تارنمای پایگاه میراث مکتوب

در فیلد جستجو عبارت مورد نظر خود را وارد نمایید (شکل ۱۴).

شکل ۱۴. صفحه جستجوی پایگاه میراث مکتوب

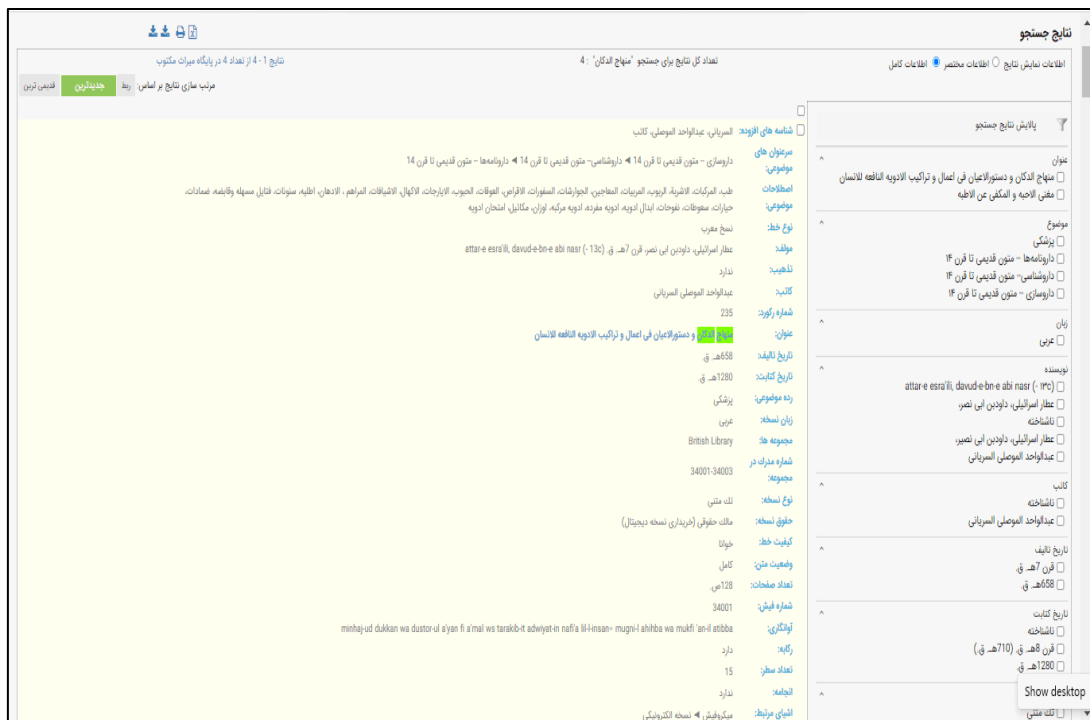
وارد صفحه نتایج جستجو شوید (شکل ۱۵).

شکل ۱۵. نمایش مختصر نتایج جستجو

در این صفحه ابتدا اطلاعات مختصر نتایج جستجو به نمایش در می آید. به منظور مشاهده اطلاعات

تکمیلی، گزینه «اطلاعات کامل» را انتخاب نمایید (شکل ۱۶).

شکل ۱۶. نمایش کامل نتایج جستجو

روش دوم:

وارد تارنمای مؤسسه استنادی و پایش علم و فناوری جهان اسلام به آدرس <https://isc.ac> شوید (شکل ۱۷).

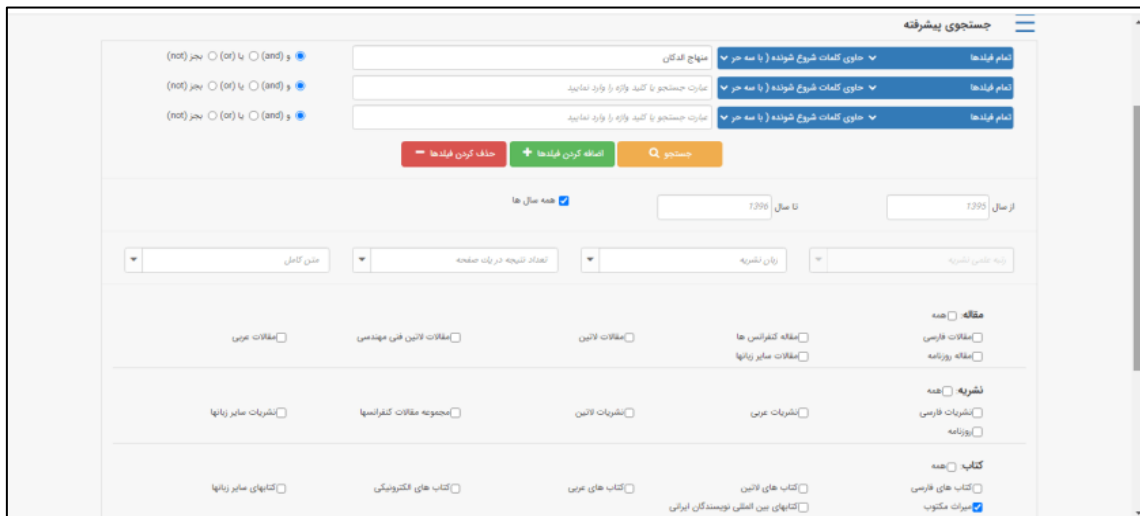
شکل ۱۷. تارنمای مؤسسه استنادی و پایش علم و فناوری جهان اسلام

بخش «پایگاه‌های اطلاعاتی ISC» را انتخاب نمایید (شکل ۱۸).

شکل ۱۸. سامانه‌ها و پایگاه‌های اطلاعاتی ISC

وارد صفحه جستجوی پیشرفته به آدرس <https://search.isc.ac> شوید (شکل ۱۹). در این بخش با استفاده از گزینه‌های موجود در بخش «جستجوی پیشرفته» شامل انتخاب نوع فیلد، استفاده از عملگرهای بولی، انتخاب تعداد نسخه جهت نمایش در هر صفحه، دارا بودن متن کامل، استفاده از محدودگرهای سال و ... و سپس انتخاب نوع مدرک با عنوان «میراث مکتوب (نسخه‌های خطی)» (در سربرگ «کتاب»)، کلیدواژه مورد نظر خود را جستجو کنید.

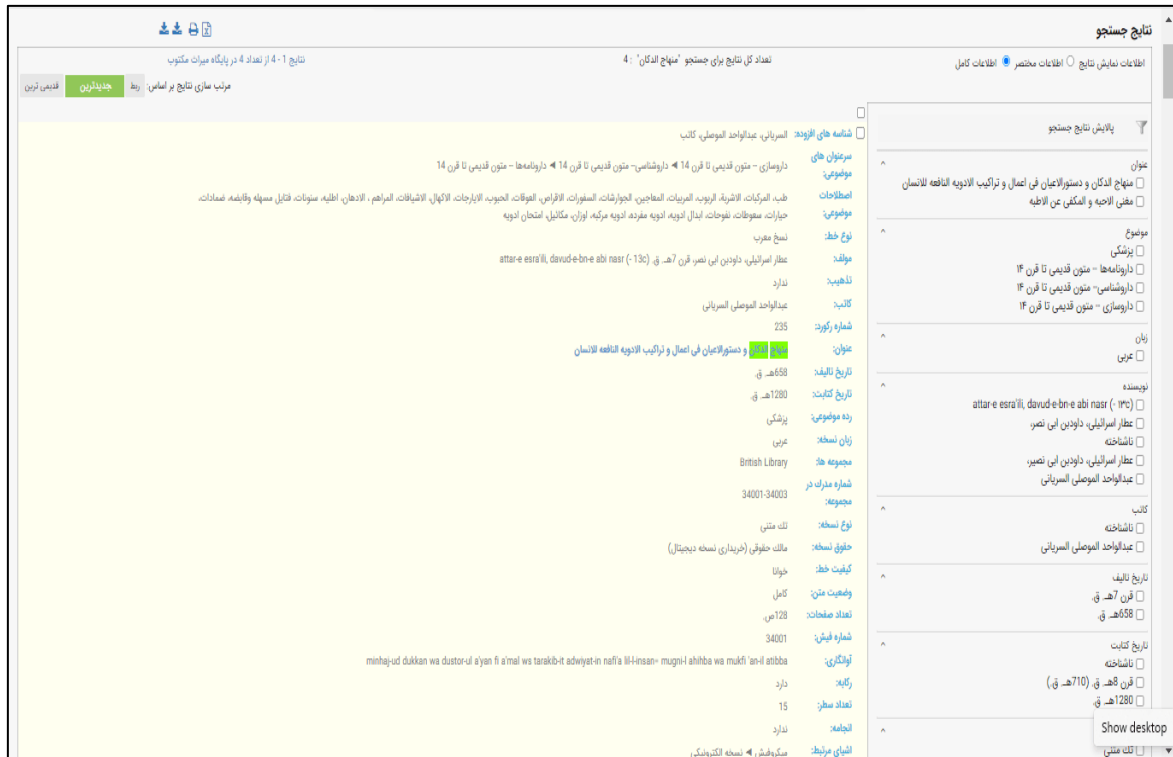
شکل ۱۹. صفحه جستجوی پیشرفته

وارد صفحه نتایج جستجو شوید. در این صفحه مطابق شکل ۲۰، ابتدا اطلاعات مختصر نتایج جستجو به نمایش در می‌آید.

شکل ۲۰. نمایش مختصر نتایج جستجو

به منظور مشاهده اطلاعات تکمیلی، گزینه «اطلاعات کامل» را انتخاب نمایید (شکل ۲۱).

شکل ۲۱. نمایش کامل نتایج جستجو

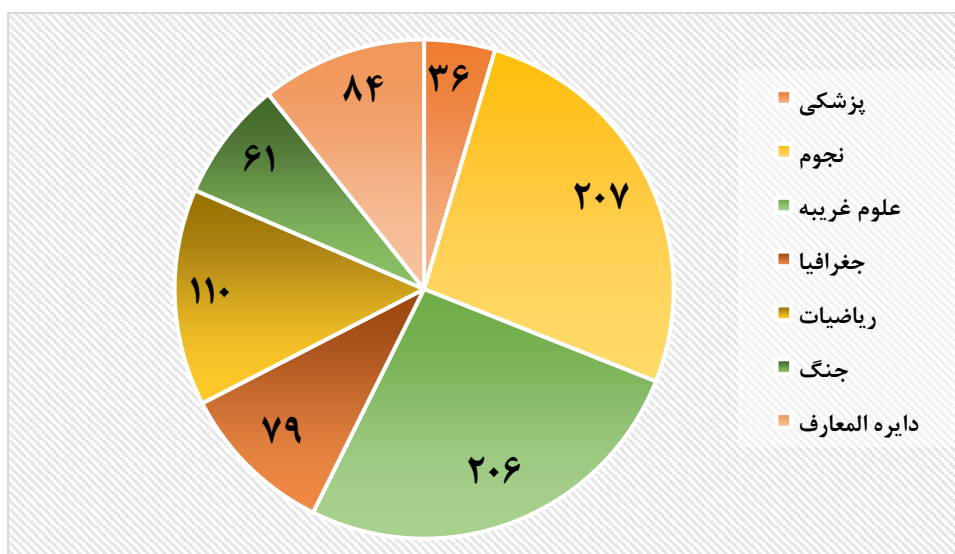
گزارش آماری پایگاه میراث مکتوب از سال ۱۳۹۹ تا پایان آذر ۱۴۰۲

همان گونه که پیش تر ذکر گردید، پس از تکمیل فرآیند آماده سازی میکروفیش های مربوط به حوزه های علوم و فنون، مرحله خوانش اطلاعات و سپس فهرست نویسی و دروندهی اطلاعات در پایگاه انجام شد. فرآیند فهرست نویسی و دروندهی اطلاعات در پایگاه میراث مکتوب با حوزه های علوم و فنون آغاز گردید. در ادامه، گزارش آماری این پایگاه در بازه زمانی ۱۳۹۹ تا پایان آذر ۱۴۰۲ ارائه می گردد. جدول ۴ حوزه های موضوعی فهرست نویسی و دروندهی شده در سال ۱۳۹۹ را نشان می دهد.

جدول ۴. حوزه‌های موضوعی نسخه‌های خطی فهرست‌نویسی و درون‌دهی شده در سال ۱۳۹۹

حوزه موضوعی	تعداد	درصد
پزشکی	۲۹۵	٪ ۸۵.۵
نجوم	۴۸	٪ ۱۴
علوم غریبه	۱	٪ ۰.۲۵
جغرافیا	۱	٪ ۰.۲۵
جمع کل	۳۴۵	۱۰۰

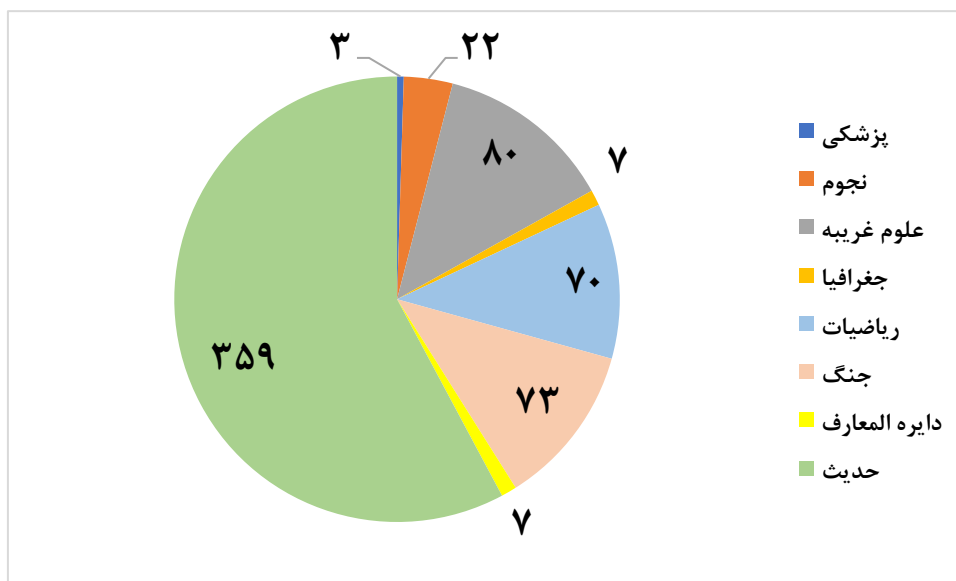
همانطور که در جدول ۴ مشاهده می‌شود از میان حوزه‌های موضوعی که در سال ۱۳۹۹ سازماندهی و درون‌دهی شده‌اند، آمار نسخه‌های حوزه پزشکی با ۲۹۵ نسخه (۸۵.۵ درصد) و حوزه نجوم با ۴۸ نسخه (۱۴ درصد)، بیشترین تعداد را در میان حوزه‌های موضوعی به خود اختصاص داده است. زیرا به طور کلی فرآیند طراحی پایگاه در ابتدا با حوزه پزشکی آغاز شد و سپس با حوزه‌های دیگر ادامه یافت. در سال ۱۳۹۹ به طور کلی ۳۴۵ عنوان نسخه خطی سازماندهی و درون‌دهی شده است. در سال ۱۴۰۰ به طور کلی ۷۸۳ عنوان نسخه خطی در پایگاه میراث مکتوب درون‌دهی شده است. نمودار ۱ نشان‌دهنده حوزه‌های موضوعی نسخه‌های خطی فهرست‌نویسی و درون‌دهی شده در سال ۱۴۰۰ است.

نمودار ۱. حوزه‌های موضوعی نسخه‌های خطی فهرست‌نویسی و درون‌دهی شده در سال ۱۴۰۰

مطابق نمودار ۱ نسخه‌های خطی درون‌دهی شده در سال ۱۴۰۰ به طور کلی شامل حوزه‌های موضوعی نجوم، علوم غریبه، ریاضیات، دایره‌المعارف، جغرافیا، جنگ و پزشکی به ترتیب با ۲۰۷ (۲۶.۵ درصد)، ۲۰۶ (۲۶ درصد)، ۱۱۰ (۱۴ درصد)، ۸۴ (۱۰.۵ درصد)، ۷۹ (۱۰ درصد)، ۶۱ (۸ درصد) و ۳۶ (۵ درصد) تعداد نسخه خطی بوده است. لازم به ذکر است بخش زیادی از نسخه‌های خطی حوزه پزشکی در سال ۱۳۹۹ در پایگاه میراث مکتوب درون‌دهی شده است. با توجه به مأموریت‌های مؤسسه ISC در حوزه‌های علوم و فنون، به طور کلی در سال‌های ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ فهرست‌نویسی و درون‌دهی نسخ خطی حوزه‌های علوم و فنون در اولویت قرار گرفت.

فرآیند درون‌دهی اطلاعات در پایگاه میراث مکتوب در سال ۱۴۰۱ نیز ادامه یافت. نمودار ۲ حوزه‌های موضوعی نسخه‌های خطی فهرست‌نویسی و درون‌دهی شده در سال ۱۴۰۱ را نشان می‌دهد.

نمودار ۲. حوزه‌های موضوعی نسخه‌های خطی فهرست‌نویسی و درون‌دهی شده در سال ۱۴۰۱

در سال ۱۴۰۱ در مجموع تعداد ۶۲۱ عنوان نسخه خطی سازماندهی و درون‌دهی شده است. مطابق اطلاعات نمودار ۲، بیشترین آمار فهرست‌نویسی و درون‌دهی اطلاعات در سال ۱۴۰۱ به ترتیب به حوزه‌های موضوعی حدیث با ۳۵۹ نسخه (۵۸ درصد)، علوم غریبه با ۸۰ نسخه (۱۳ درصد)،

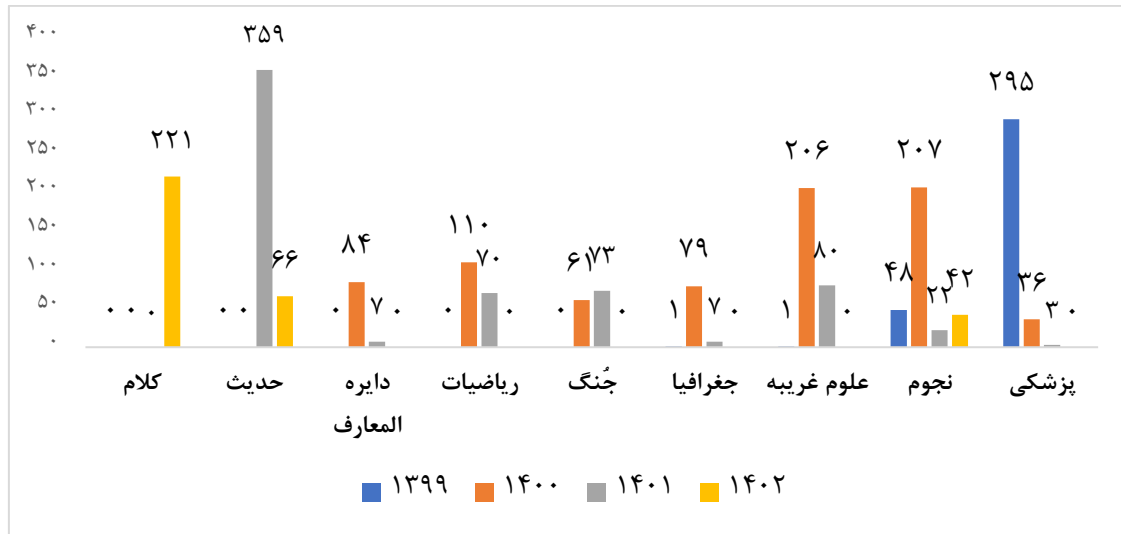
جنگ/چندموضوعی با ۷۳ نسخه (۱۱.۸)، ریاضیات با ۷۰ نسخه (۱۱ درصد)، و نجوم با ۲۲ نسخه (۳.۵ درصد) اختصاص یافته است. همچنین در میان میکروفیش‌های نسخ خطی، ۷ نسخه خطی در حوزه دایره‌المعارف، ۷ نسخه در حوزه جغرافیا و ۳ نسخه خطی در حوزه پزشکی نیز موجود بوده که فهرست‌نویسی و درون‌دهی شده است. شایان ذکر است در سال ۱۴۰۱ فرآیند فهرست‌نویسی و درون‌دهی حوزه‌های علوم و معارف اسلامی (حوزه حدیث) آغاز شده است.

فرآیند فهرست‌نویسی و درون‌دهی نسخه‌های خطی در سال ۱۴۰۲ با افزودن حوزه موضوعی «کلام» به پایگاه میراث مکتوب ادامه یافت. مطابق جدول ۵، در سال ۱۴۰۲ نسخه‌های خطی مربوط به حوزه‌های کلام، حدیث و نجوم به ترتیب با ۲۲۱ نسخه (۶۷.۲ درصد)، ۶۶ نسخه (۲۰ درصد) و ۴۲ نسخه (۱۲.۸ درصد) درون‌دهی شده‌اند.

جدول ۵. حوزه‌های موضوعی نسخه‌های خطی فهرست‌نویسی و درون‌دهی شده در سال ۱۴۰۲ (تا پایان آذرماه)

عنوان	تعداد	درصد
نجوم	۴۲	٪ ۱۲.۸
حدیث	۶۶	٪ ۲۰
کلام	۲۲۱	٪ ۶۷.۲
جمع کل	۳۲۹	٪ ۱۰۰

نمودار ۳ نمایی کلی از وضعیت فهرست‌نویسی و درون‌دهی اطلاعات نسخ خطی در پایگاه میراث مکتوب را برای سال‌های مختلف نشان می‌دهد. فرآیند آماده‌سازی، فهرست‌نویسی و درون‌دهی اطلاعات در مورد سایر حوزه‌های موضوعی نیز در حال انجام می‌باشد.

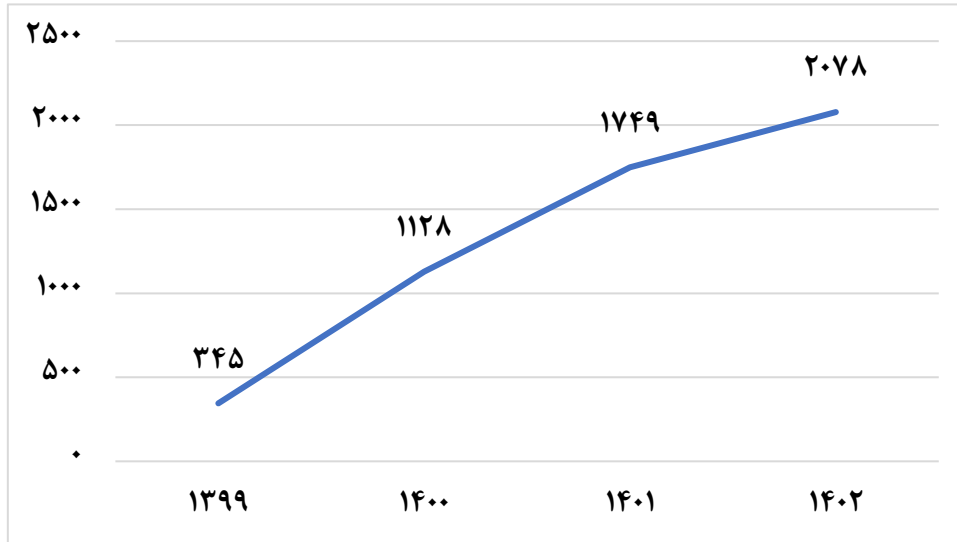
نمودار ۳. نمای کلی از آمار نسخ خطی درون‌دهی شده در پایگاه میراث مکتوب به تفکیک سال

جدول ۶ مجموع نسخ خطی درون‌دهی شده در پایگاه میراث مکتوب را به تفکیک سال نشان می‌دهد. مطابق داده‌های جدول، تا پایان آذر ۱۴۰۲ تعداد ۲۰۷۸ عنوان نسخه خطی در پایگاه درون‌دهی شده است. بیشترین آمار مربوط به سال ۱۴۰۰ با ۷۸۳ عنوان نسخه (۳۷.۵ درصد) است. در سال ۱۳۹۹ تعداد ۳۴۵ عنوان نسخه در پایگاه درون‌دهی شده است. با توجه به راه‌اندازی پایگاه در این سال، طبیعتاً بخشی از این بازه زمانی به فرآیند طراحی پایگاه اختصاص داشته است. شایان ذکر است فرآیند درون‌دهی اطلاعات در سال ۱۴۰۲ همچنان ادامه دارد.

جدول ۶. مجموع نسخ خطی درون‌دهی شده در پایگاه میراث مکتوب به تفکیک سال

بازه زمانی	تعداد نسخ خطی درون‌دهی شده در پایگاه	درصد
۱۳۹۹	۳۴۵	٪ ۱۶.۵
۱۴۰۰	۷۸۳	٪ ۳۷.۵
۱۴۰۱	۶۲۱	٪ ۳۰
۱۴۰۲	۳۲۹	٪ ۱۶
جمع کل	۲۰۷۸	٪ ۱۰۰

نمودار ۴ آمار تجمعی نسخ خطی درون‌دهی شده در پایگاه میراث مکتوب را به تفکیک سال نشان می‌دهد.

نمودار ۴. آمار تجمعی نسخ خطی درون‌دهی شده در پایگاه میراث مکتوب به تفکیک سال

جدول ۷ نمایی کلی از وضعیت فهرست‌نویسی و درون‌دهی نسخ خطی در پایگاه میراث مکتوب را به تفکیک حوزه‌های موضوعی نشان می‌دهد.

جدول ۷. نمای کلی از آمار نسخ خطی درون‌دهی شده به تفکیک حوزه‌های موضوعی

عنوان	تعداد	درصد
حدیث	۴۲۵	٪ ۲۰.۴۵
پزشکی	۳۳۴	٪ ۱۶
نجوم	۳۱۹	٪ ۱۵.۵
علوم غریبه	۲۸۷	٪ ۱۳.۸
کلام	۲۲۱	٪ ۱۰.۶
ریاضیات	۱۸۰	٪ ۸.۶۵
جُنگ	۱۳۴	٪ ۶.۴۵

دایره المعارف ها	۹۱	٪ ۴.۳۵
جغرافیا	۸۷	٪ ۴.۲
جمع کل	۲۰۷۸	٪ ۱۰۰

نسخ خطی اهدایی یا تهیه شده از پایگاه‌های معتبر نسخ خطی در سایر کشورها

علاوه بر مجموعه میکروفیش‌های نسخ خطی عربی کتابخانه بریتانیا، تعدادی از نسخه‌های خطی و کتاب‌های چاپ سنگی از طریق فرآیند اهدا یا دانلود از پایگاه‌های معتبر نسخ خطی جهان (با دسترسی آزاد) تهیه شده که آمار آن‌ها به شرح زیر است:

- تعداد نسخه‌های خطی اهدا شده توسط مؤسسه «گنجینه میراث اسلامی» اصفهان: ۶۱۵۸ نسخه
- تعداد نسخه‌های خطی دانلود شده از کتابخانه کنگره: ۱۷۲ نسخه
- تعداد کتاب‌های چاپ سنگی دانلود شده از کتابخانه کنگره: ۳۰

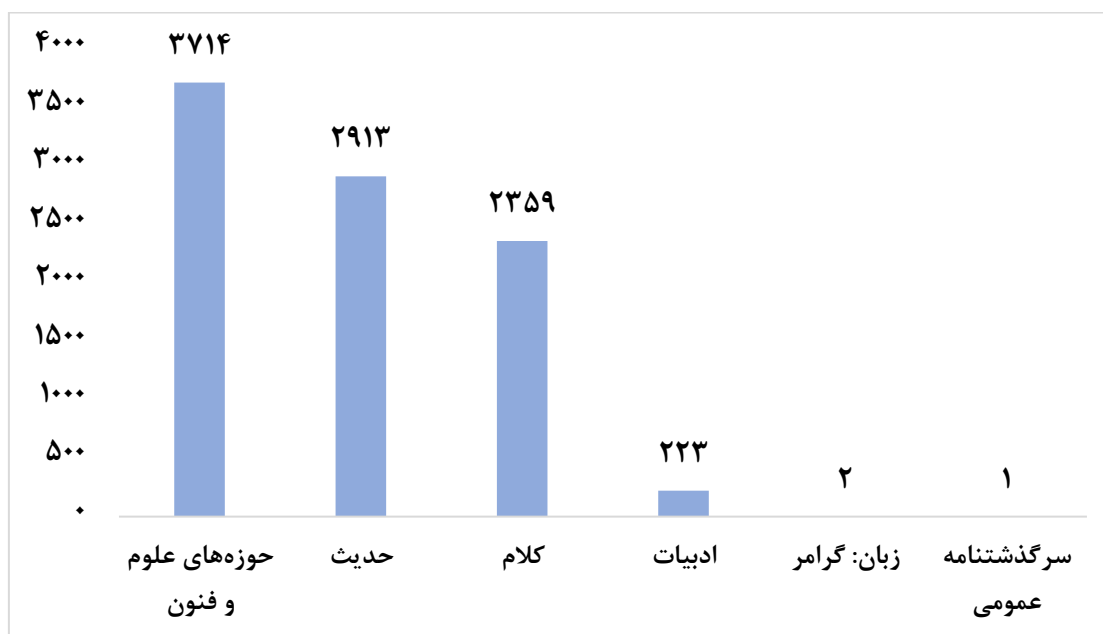
گزارش آماری وضعیت دیجیتال‌سازی میکروفیش‌های نسخ خطی از سال ۱۳۹۹ تا پایان آذر ۱۴۰۲

الف) دیجیتال‌سازی از طریق برون سپاری (توسط مؤسسه «گنجینه میراث اسلامی» اصفهان) از سال ۱۳۹۹ تا سال ۱۴۰۱ تعداد ۹۲۱۲ میکروفیش نسخ خطی در حوزه‌های موضوعی علوم و فنون (شامل پزشکی، نجوم، علوم غریبه، جغرافیا، ریاضیات، دایره‌المعارف و جنگ) و همچنین حوزه‌های موضوعی کلام، حدیث، ادبیات، زبان/گرامر و سرگذشت‌نامه‌های عمومی، به منظور دیجیتال‌سازی برای مؤسسه گنجینه میراث اسلامی ارسال گردید. مجموعه ارسال شده، شامل میکروفیش شماره ۰۴۹۶۶ تا میکروفیش شماره ۹۶۸۶۷ (بر اساس شماره‌گذاری کتابخانه بریتانیا) بود. جدول ۸ وضعیت آماری میکروفیش‌های تصویربرداری شده توسط این مؤسسه را نشان می‌دهد.

جدول ۸. میکروفیش‌های تصویربرداری شده توسط مؤسسه «گنجینه میراث اسلامی»

ردیف	تعداد نسخه‌های خطی	تعداد میکروفیش	تعداد فریم (هر فریم شامل دو صفحه نسخه خطی)	تعداد صفحه
جمع کل	۲۶۵۱	۹۲۱۲	۳۷۵۸۴۶	حدود ۷۵۱۶۹۰ صفحه

نمودار ۵ تعداد میکروفیش‌های دیجیتال‌سازی شده توسط مؤسسه «گنجینه میراث اسلامی» در سال‌های ۱۳۹۹ تا ۱۴۰۱ را به تفکیک حوزه‌های موضوعی نشان می‌دهد.

نمودار ۵. تعداد میکروفیش‌های دیجیتال‌سازی شده (توسط مؤسسه «گنجینه میراث اسلامی»)

مطابق نمودار ۵، میکروفیش‌های مربوط به حوزه‌های علوم و فنون (شامل پزشکی، نجوم، علوم غریبه، جغرافیا، دایره المعارف، ریاضیات و جنگ/چند موضوعی) با تعداد ۳۷۱۴ میکروفیش (۴۰.۳۳ درصد)، بیشترین تعداد آمار دیجیتال‌سازی را در فاصله سال‌های ۱۳۹۹ تا ۱۴۰۱ به خود اختصاص داده است. پس از آن حوزه‌های حدیث به ترتیب با ۲۹۱۳ میکروفیش (۳۱.۶ درصد)، کلام با ۲۳۵۹ میکروفیش (۲۵.۶ درصد)، ادبیات با ۲۲۳ میکروفیش (۲.۴۴ درصد)، زبان/گرامر با ۲ میکروفیش (۰.۰۲ درصد)

درصد) و سرگذشتنامه های عمومی با ۱ میکروفیش (۰.۰۱ درصد) در رتبه های بعدی قرار دارند.

ب) دیجیتال سازی به صورت درون سازمانی و با استفاده از دستگاه SL1000 Q RFC

پیش از انجام فرآیند دیجیتال سازی در مؤسسه ISC، لازم بود تا فرآیند مرتب سازی، سازماندهی و آرشیو میکروفیش‌ها برای کلیه حوزه‌های موضوعی انجام شود که این کار از اواسط سال ۱۴۰۱ توسط کارشناسان مؤسسه آغاز شد. جدول ۹ تعداد عناوین نسخ خطی که میکروفیش‌های آن‌ها در بازه زمانی ۱۴۰۱ تا پایان آذر ماه ۱۴۰۲ به تفکیک موضوع، آماده سازی و سازماندهی شده را نشان می‌دهد. در این بازه زمانی میکروفیش‌های مربوط به تعداد ۵۶۰۵ عنوان نسخه خطی، سازماندهی و بایگانی شده است.

جدول ۹. تعداد نسخ خطی آماده سازی و سازماندهی شده در بازه زمانی ۱۴۰۱ تا پایان آذر ماه ۱۴۰۲

ردیف	حوزه موضوعی	تعداد میکروفیش
۱	سرگذشتنامه پیامبر	۷۱
۲	سرگذشتنامه های عمومی	۵۲۴
۳	تاریخ	۵۷۸
۴	زبان: گرامر	۶۵۸
۵	زبان شناسی	۶۲۶
۶	زبان: فرهنگنامه نویسی	۹۶
۷	زبان: معانی و بیان و عروض	۱۷۲
۸	ضمائم کلام	۱۹۳
۹	ضمائم حدیث	۹۲
۱۰	فقه: فروع حنفی	۳۷۰
۱۱	فقه: فروع شیعه	۱۴۷
۱۲	فقه: فروع شافعی	۵۰
۱۳	فقه: فروع مالکی	۳۰
۱۴	فقه: فروع	۲
۱۵	فقه: مسائل متفرقه	۱۳
۱۶	فقه: اصول	۲۱۲
۱۷	فقه: [قوانین/حقوق] ارث	۲

۲۱۹	ادبیات: منتخبات و جنگ‌ها	۱۸
۳۱۰	ادبیات: شعر	۱۹
۶۱	ادبیات: نثر	۲۰
۱۰۹	فلسفه	۲۱
۸۳	ضمائم عبادات و مواعظ	۲۲
۲۵	ضمائم عرفان و زهد	۲۳
۲۰	اخلاق و سیاست	۲۴
۱۱	معانی و بیان: متفرقه	۲۵
۱۰	قرآن: قرائت و حفظ	۲۶
۱۲	قرآن: معانی و بیان [ادبیات قرآنی]	۲۷
۱۹	قرآن: ضمائیم	۲۸
۸۵۹	قرآن	۲۹
۳۱	قرآن: تفسیر	۳۰
۵۶۰۵	جمع کل	

پس از سازماندهی میکروفیش‌ها، با خرید دستگاه SL1000 Q RFC فرآیند دیجیتال‌سازی نسخ خطی در واحد «گنجینه میراث مکتوب» مؤسسه ISC آغاز شد و همچنان ادامه دارد. جدول ۱۰ تعداد نسخه‌های خطی تصویربرداری شده در مؤسسه، در بازه زمانی ۱۴۰۱ تا پایان آذر ۱۴۰۲ را به تفکیک حوزه‌های موضوعی نشان می‌دهد.

جدول ۱۰. تعداد نسخه‌های تصویربرداری شده در مؤسسه ISC به تفکیک حوزه‌های موضوعی

تعداد فریم	تعداد میکروفیش	تعداد نسخه	حوزه موضوعی
۱۸۱۲۵	۴۲۱	۱۰۳	قرآن
۲۵۷	۶	۲	جغرافیا
۱۳۶	۴	۲	کلام
۲۴۱	۵	۱	حدیث
۱۸۷۵۹	۴۳۶	۱۰۸	جمع کل

مطابق داده‌های جدول ۱۰، در این بازه زمانی تعداد ۱۰۳ عنوان نسخه خطی (۹۵ درصد) در حوزه قرآن، ۲ عنوان نسخه در حوزه جغرافیا، ۲ عنوان نسخه در حوزه کلام و ۱ عنوان نسخه در حوزه حدیث (در مجموع ۱۰۸ عنوان نسخه) با استفاده از دستگاه SL1000 Q RFC دیجیتال‌سازی شده است. در این مدت، به طور کلی تعداد ۴۳۶ میکروفیش، معادل ۱۸۷۵۹ فریم (در مجموع حدود ۳۷۵۱۸ صفحه نسخه خطی) دیجیتال‌سازی شده است.

شایان ذکر است در راستای گسترش تعامل با سایر مراکز نسخ خطی در زمینه دیجیتال‌سازی منابع، با توجه به وجود دستگاه SL1000 Q RFC در مؤسسه ISC، می‌توان اقدام به دیجیتال‌سازی میکروفیش‌ها و میکروفیلیم‌های نسخ خطی موجود در سایر دانشگاه‌ها و موسسات نمود.

با توجه به چشم‌انداز مؤسسه استنادی و پایش علم و فناوری جهان اسلام به‌عنوان مرکزی سرآمد در زمینه مدیریت اطلاعات و دانش که دسترسی به جامع‌ترین منابع اطلاعاتی و دانشی چندزبانه علمی و فنی در سطح ایران و منطقه، از جمله دانش مکتوب بشری را فراهم می‌نماید، طراحی پایگاهی به‌منظور مدیریت و سازماندهی میراث مکتوب که دربردارنده منابع علمی و فنی اصیل و ارزشمند در موضوعات مختلف و به زبان‌ها و ملیت‌های گوناگون باشد، ضرورت یافت. این پایگاه بخشی از نیازهای اطلاعاتی جامعه علمی (دانشمندان، پژوهشگران و ...) را در سطح ملی و منطقه‌ای برطرف می‌سازد. از سوی دیگر کوشش مؤسسه در حمایت از فرآیند آموزش و پژوهش در ایران و منطقه در راستای توسعه جامعه‌ای دانش‌مدار، سبب طراحی این پایگاه به‌عنوان پشتوانه‌ای آموزشی و پژوهشی برای دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی کشور شد.

پوشش محتوایی پایگاه میراث مکتوب و تنوع عناصر فراداده‌ای و فیلدهای تعریف‌شده در آن به نحوی است که گروه‌های مختلف مخاطبان حقیقی و حقوقی (در سطح ملی و بین‌المللی)، بتوانند بسته به نوع نیاز و کاربرد مورد انتظار، از خدمات ارائه‌شده در آن بهره‌مند شوند. بنابراین کاربران عمومی، پژوهشگران، دانشجویان، نسخه‌شناسان و متخصصان حوزه نسخ خطی در داخل و خارج از کشور، می‌توانند برحسب نیاز از این پایگاه استفاده کنند. از آنجاکه منابع این پایگاه عمدتاً به زبان عربی است، بنابراین کاربرد آن به‌ویژه در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی نیز پیش‌بینی می‌شود. همچنین با توجه به

رویکرد تعاملی پایگاه، طبیعتاً بخشی از مخاطبان آن، سایر مراکز مرتبط با نسخ خطی در کشور (مانند کتابخانه ملی ایران، کتابخانه آستان قدس رضوی، کتابخانه و موزه ملی ملک و ...) خواهند بود. از سوی دیگر، با توجه به اینکه یکی از اهداف این پایگاه، علاوه بر دسترس‌پذیری اطلاعات نسخ خطی، ارائه خدمت به‌عنوان پشتوانه‌ای آموزشی و پژوهشی است، بنابراین دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی که به‌منظور تأمین منابع موردنیاز پژوهشگران، نیازمند ارجاع به میراث مکتوب هستند، بخش دیگری از مخاطبان این پایگاه را تشکیل می‌دهند.

با توجه به‌ضرورت سازماندهی و اشاعه منابع میراث مکتوب، پیشنهاد می‌شود مؤسسه با نگرشی عمیق به این منابع و اهمیت آن‌ها و با استفاده از نظرات کارشناسان این حوزه، مسیر احیای میراث مکتوب را با جدیت دنبال کند و اقدامات مناسب را در زمینه غنی‌سازی و ارتقای این پایگاه انجام دهد. طراحی پایگاه میراث مکتوب با توجه به مأموریت‌های مؤسسه، می‌تواند زمینه‌ساز حرکتی نوین در راستای سازماندهی، اشاعه و احیای منابع ارزشمند میراث مکتوب در مؤسسه ISC باشد و امید می‌رود با حمایت مؤسسه، امکان دسترسی کاربران به این بخش از منابع دانش بشری که در بسیاری از جوامع علمی و پژوهشی مغفول مانده‌اند، فراهم شود.

مؤسسه استنادی و پایش علم و فناوری
جهان اسلام

شیراز، بلوار جمهوری اسلامی، خیابان جام جم

کدپستی: ۷۱۹۴۶۹۴۱۷۱

<https://isc.ac>